

Zoran Konstantinović
asistent

UDK 347.79:336.748

**EVOLUCIJA OBRAČUNSKE JEDINICE POSEBNOG
PRAVA VUČENJA I NJENA ULOGA U OGRANIČENJU
ODGOVORNOSTI BRODARA**

Nakon kratkog uvoda, u radu se prvo prikazuje način na koji je bila izražena ograničena visina odgovornosti vozara u medunarodnim konvencijama bazirana na zlatu u skladu s Bretton Woodskim sistemom čvrstih pariteta valuta. Nakon toga prelazi se na prikazivanje promjena u medunarodnom monetarnopravnom sistemu, te utjecaja koje su one imale na izračunavanje visine odgovornosti iz medunarodnih konvencija. Posebno se obraduje utjecaj koji je na način izračunavanja odgovornosti u pomorstvu imala pojava Posebnog prava vučenja i srednjih tečajeva. Također su prezentirani primjeri neujednačenosti i problema sudske prakse. Nakon toga ukujuje se na bitne promjene medunarodnog monetarnog prava učinjenе drugom revizijom Statuta Medunarodnog monetarnog fonda, te na afirmaciju koju je njome stekla obračunska jedinica Posebnog prava vučenja, te se u diskusiji ukazuje na pogodnost ove jedinice kao izraza visine odgovornosti u pomorskim konvencijama. Na kraju, autor ukazuje na neadekvatnost pristupa načinu izražavanja visine odgovornosti u jugoslavenskom Zakonu o pomorskoj i unutrašnjoj plovidbi, te predlaže da se ove visine izraze u jedinicama Posebnog prava vučenja, što bi omogućilo stalnu uskladenost visina odgovornosti u Jugoslaviji i u svijetu, a to je u interesu jugoslavenske pomorske privrede.

Uvod

Evolucijom transportnog, a posebno pomorskog prava, kao jedno od najvažnijih pitanja pojavio se problem odgovornosti vozara za štete nastale u vezi s prijevozom. Razvojem pomorskog prijevoza i njegovim postepenim prerastanjem u, po količini i vrijednosti robe najvažniju prijevoznu granu, ovaj se problem već prilično davno manifestirao posebno kroz sukob interesa brodara s jedna strane i korisnika prijevoza s druge strane, a rezulirao je pregovorima koji su doveli do priznavanja brodarova prava na ograničenje odgovornosti za štetu. Ovakvo pravo na ograničenje odgovornosti, na medunarodnom je nivou prvi puta regulirano tzv. "Haškim pravilima",

tj. Medunarodnom konvencijom za izjednačenje nekih pravila o teretnici iz 1924. godine.

U pomorskom pravu ne primjenjuje se načelo kontinentalnog gradanskog prava o naknadi štete prvenstveno povratom u prijašnje stanje, već se po uzoru na englesko pravo naknada štete daje u novcu čiji iznos izražava i naknaduje vrijednost koju je oštećenik izgubio. S obzirom na izraziti medunarodni karakter pomorskog prijevoza i privrede uopće, mnoštvom medunarodnih konvencija pokušalo se i u mnogome uspjelo ujednačiti pravo primjenjivo na pomorsku privrednu. Konvencijama koje se odnose na prijevoz robe i putnika nastojalo se, uz temelj i opseg odgovornosti za štetu (nastalu zbog gubitka ili oštećenja tereta, odnosno gubitka života ili tjelesno oštećenje putnika) odrediti jedinstvenu maksimalnu visinu do koje se za štetu odgovara, kako bi se sudionicima pomorskog posla i njihovim osigurateljima dala što veća izvjesnost u pogledu njihove eventualne imovinske odgovornosti. Ove su visine u konvencijama izražene u određenim "obračunskim jedinicama" koje služe kao mjerilo za izračunavanje maksimalnog iznosa naknade koja se daje u pojedinoj nacionalnoj valuti. Koja je to valuta, ovisi o mjerodavnom pravu koje se utvrduje prema medunarodnom privatnom pravu zemlje u kojoj se naknada štete traži (lex fori). Ovakom obračunskom jedinicom želi se postići jednakva vrijednost naknade štete koju će dodjeljivati sudovi raznih zemalja u nacionalnim valutama čiji su paritetni tečajevi danas različiti i "plivajući". Da bi bila praktično primjenjiva, obračunska jedinica mora biti prihvaćena od što je moguće većeg broja zemalja, potrebno je da joj je vrijednost što stabilnija, te da je način pretvaranja u nacionalne valute jedinstven.

Obračunske jedinice temeljene na zlatu (Bretton-Woodski monetarni sistem)

U prošlosti su obračunske jedinice transportnih konvencija bile isključivo izražene u vrijednosti zlata. Od pomorskih konvencija, kao što je već rečeno, Haška pravila (Medunarodna konvencija o teretnici iz 1924), prva su odredila maksimalnu visinu brodarove odgovornosti. Ovo je ograničenje bilo izraženo u zlatnoj engleskoj

funti, dakle nacionalnoj valuti monetarnog sistema Velike Britanije koja je u to doba imala garanciju u zlatu. Iako je ta funta u stvari predstavljala odredenu količinu zlata, ovdje se ne radi o pravoj obračunskoj jedinici koja služi isključivo kao nezavisni i stabilni tertium comparationis za konverziju u nacionalne valute, već je to nacionalna moneta određenog pravnog sistema. Ubrzo nakon donošenja Konvencije, Velika Britanija napušta garanciju vrijednosti svoje funte u zlatu, pa dolazi do raznolikosti u primjeni iznosa iz Konvencije. Pojedine zemlje prilikom preračunavanja tih iznosa u domaću valutu i dalje primjenjuju zlatnu vrijednost funte, dok druge vrše konverziju odnosno svoje vlastite, maksimalne iznose utvrduju na osnovi tekućeg pariteta svoje valute s funtom. Neke države više nisu uzimale funtu kao podlogu, već su svojim propisima utvrdile iznose nezavisno od Konvencije i njene zlatne funte (zlatne klauzule). Da bi se izbjegle ove raznolikosti, krenulo se putem revizije Konvencije, pa je Protokolom iz 1968. napuštena zlatna funta i uvedena jedinica nazvana Poincaré franak. Iako je historijski predstavljao nacionalnu valutu (uveden je u Francuskoj 24.6.1928. u svrhu stabilizacije nacionalne valute i bio je na snazi 3000 dana) u konvencijama predstavlja isključivo jedinicu vrijednosti zlata. Protokol iz 1968. odreduje da se kao Poincaré franak uzima "jedinica koja se sastoji od 65,5 milograma zlata finoće 900/1000." Ovakvu jedinicu koja u stvari predstavlja zlatnu vrijednosnu klauzulu, prihvatile su sve pomorske konvencije osim onih najnovijih, koje su odmah utvrdile visine odgovornosti u obračunskim jedinicama Posebnih prava vučenja, o čemu će biti govora nešto kasnije. Poincaré franak, kao jedinicu ograničenja visine odgovornosti, sadrže osim Protokola iz 1968. Konvencije o teretnicama, još i Medunarodna konvencija o ograničenju odgovornosti vlasnika pomorskih brodova iz 1957, Medunarodna konvencija za ujednačenje nekih pravila o prijevozu putnika morem iz 1961, Medunarodna konvencija o odgovornosti poduzetnika nuklearnih brodova iz 1962, Medunarodna konvencija za izjednačenje nekih pravila o prijevozu putničke prtljage morem iz 1967, Medunarodna konvencija o gradanskoj odgovornosti za štetu prouzročenu zagadivanjem naftom iz 1971, te Atenska konvencija o prijevozu putnika i njihove prtljage morem iz 1974. godine.

Ovakva zlatna klaузula izražena kroz jedinicu zlatnog Poincaré franka kao jedinstvenog mjerila za određivanje visine brodarove odgovornosti, izraz je stanja međunarodnog monetarnog prava Bretton-Woodskog sistema "čvrstih ali prilagodljivih" pariteta valuta članica Međunarodnog monetarnog fonda (MMF), zasnovanog na još nedirnutom zlatnom standardu. Ovo se stanje zasnivalo na odredbi člana IV st. 1(a) i st. 2 Statuta Međunarodnog monetarnog fonda, u kojem стоји да vrijednost pariteta valuta svih članica Fonda mora biti izražena u zlatu kao zajedničkom nazivniku ili dolaru SAD na bazi njegovog zlatnog pokrića od 1. srpnja 1944. godine, tj. na bazi njegovog zlatnog sadržaja od 0,888671 grama finog zlata za jedan dolar, što je predstavljalo službenu cijenu jedna unce zlata od 35 US\$.

Osim što je ovako odredio zlatne paritete (vrijednosti) svih valuta članica, Statut je u svom stavu 2 istog člana odredio da članice Fonda smiju transakcije zlatom izvoditi samo u okviru tolerancije od 1% na više odnosno na niže od svojih propisanih pariteta. Ovakva su pravila garantirala jedinstvenu i stalnu vrijednost zlata prema svim valutama i u dužem vremenskom razdoblju, pa je tako međunarodno garantirana vrijednost zlata mogla služiti kao jedinstveno mjerilo za određivanje visine odgovornosti i u međunarodnim transportnim, a napose pomorskim konvencijama. Međutim, sve izraženija nestabilnost svjetske privrede prouzročila je pritisak na vrijednosti većine svjetskih valuta, čije su paritete centralne banke intervencijama na valutnim tržištima morale održavati u okviru propisanih +/- 1%. Ovaj pritisak je uzdrmalo stari Bretton-Woodski međunarodni monetarni sistem čvrstih pariteta valuta. Naročito je bio intenzivan pritisak na američki dolar, čiju je vrijednost bilo sve teže štititi, što je konačno i dovelo do ukidanja konvertibilnosti američkog dolara u zlato odlukom vlade SAD od 15. siječnja 1971. godine. Američki su primjer ubrzo slijedile i mnoge druge zemlje, pa je uskoro većina svjetskih valuta svoju vrijednost počela utvrđivati na deviznim (valutnim) tržištima izvan granica utvrđenih Statutom Međunarodnog monetarnog fonda. Ovime je započela tzv. era plivajućih tečajeva (floating) u međunarodnim monetarnim odnosima koja traje i danas. Nastala situacija uskoro je go-

tovo potpuno obezvrijedila pravno još važeće stanje u odnosima pariteta valuta članica prema službenoj vrijednosti zlata. Navedena praksa dovela je do velikih problema prilikom preračunavanja vrijednosti na zlatu baziranih jedinica ograničenja odgovornosti iz međunarodnih konvencija u valute plaćanja, tj. u nacionalne valute u kojima sudovi dodjeljuju naknade štete, i time do vrlo neujednačene sudske prakse.

Izmjene međunarodnog monetarnopravnog sistema (prva revizija Statuta MMF-a)

Medunarodni monetarni fond reagirao je na navedene tendencije revizijama svog Statuta od kojih je prva izvršena već 28. srpnja 1969. godine. Na temelju odredbi sadržanih u novim članovima XXI do XXXI Statuta MMF-a 6. kolovoza 1969. godine formiran je u okviru Medunarodnog monetarnog fonda poseban konto (račun) tzv. Posebnih prava vučenja (Special Drawing Rights) nazvan Račun posebnih prava vučenja, (Special Drawing Rights Account). Ova revizija nije još značila napuštanje monetariziranog zlata kao mjerila vrijednosti, jer je vrijednost ovim formiranih Posebnih prava vučenja (u dalnjem tekstu koristit ćemo u praksi široko upotrebljavaju kraticu SDR) izražena u određenoj količini zlata i to u količini od 0,888671 grama finog zlata za jedno Posebno pravo vučenja, što je količina jednakona onoj kojom je bio odreden zlatni paritet američkog dolara od 1. srpnja 1944. godine. Posebno pravo vučenja najprije je zamišljeno u funkciji dodatnog rezervnog medija Medunarodnog monetarnog fonda, koji bi postepeno preuzimao funkcije zlata i konačno ga potpuno zamijenio kao rezervni monetarni medij MMF-a.¹ Na bazi ovom revizijom otvorenih promjena međunarodnog monetarnog sistema, Medunarodni monetarni fond krenuo je u daljnja prilagodavanja svojih pravila sve intenzivnijim fluktuacijama vrijednosti valuta na međunarodnim valutarnim tržištima. Tako je 1971. godine u Smithsonian Institution u Washingtonu održan sastanak Fonda pod predsjedanjem američkog ministra financija J.B. Connallya, na kojem su donijete mnoge važne odluke. Za potrebe ovog rada najvažnije su: odluka o dozvoli fluktuacije valuta članica unutar tolerancije do 2,25% naviše, odnosno nani-

že do određenih pariteta, te odluka o uvodenju nove kategorije za utvrđivanje tečajeva valuta članica Fonda pod nazivom srednji tečaj (central rate) različite od Statutom utvrđenog paritetnog tečaja.² Ovom odlukom dano je pravo svakoj zemlji članici da, uz paritetni tečaj svoje valute utvrđen prema pravilima Statuta MMF-a kojeg ne može samostalno mijenjati niti ga se može odreći, prijavi Fondu i tečaj svoje valute formiranjem intervencijom na deviznim tržištima pod nazivom srednji tečaj (central rate). Posebnom odlukom broj 3637/72/41 G/S od 8. svibnja 1972.³ omogućeno je državama članicama Fonda da prijavljajući Fondu srednji tečaj svojih valuta mogu izraziti zlatnu vrijednost nacionalnih valuta ne samo u težini (vrijednosti) zlata, već i u novoj vrsti monetarnih rezervi (rezervnog medija) Posebnim pravima vučenja.

Da bi jedinici Posebnog prava vučenja donekle emancipirali od zlata i dolara SAD, te je učinili izrazom stanja međunarodnih monetarnih odnosa, te upotrebljivom i u međunarodnim privrednim transakcijama, guverneri Međunarodnog monetarnog fonda odlučili su 1974. godine donekle izmijeniti definiciju Posebnog prava vučenja.⁴ Ovim izmjenama zadržano je izražavanje jedinice SDR u konstantnoj i nevarijabilnoj težini od 0,888671 gr. zlata, ali je određeno da će vrijednost jedne obračunske jedinice Posebnog prava vučenja biti jednak zbroju vrijednosti fiksnih iznosa šesnaest valuta zemalja članica MMF-a koje su u njoj sadržane. Ovom odlukom ustanovljena je i shema obračunske jedinice Posebnog prava vučenja u kojoj su određeni fiksni iznosi šesnaest reprezentativnih valuta koje je čine, te njihov postotni udio u ukupnom iznosu obračunske jedinice Posebnog prava vučenja.⁵ Također je odredena i metoda za utvrđivanje vrijednosti ovako sastavljene jedinice SDR te njenog izražavanja (preračunavanja) u valute zemalja članica Fonda, nazvana "Rules and Regulations: Revised Rule 0-3".⁶

Prije prelaska na kraće izlaganje funkcioniranja metode "0-3" Međunarodnog monetarnog fonda, potrebno je naglasiti da su upravo navedene odluke stvorile uvjete za afirmaciju Posebnog prava vučenja kao obračunske jedinice, koja bi funkcionirajući kao zaštitna monetarna, a do druge revizije Statuta Fonda i zlatna zaštitna klauzula, pružala zadovoljavajuću zaštitu od rizika fluktuabilnosti tečajeva valuta u sistemu "floatinga" i time bila pogodna za

izražavanje visine odgovornosti u transportnim konvencijama.

Kao što smo već rekli, odlukom Odbora Guvernera Medunarodnog monetarnog fonda odredeno je da je vrijednost jedne jedinice Posebnog prava vučenja jednaka zbroju vrijednosti fiksnih iznosa šesnaest valuta koje je čine. Kriterij za izbor ovih valuta bio je da su to valute zemalja koje su u ukupnom svjetskom izvozu roba i usluga sudjelovale s više od 1% u razdoblju od 1968-1972. godine.⁷ Međutim, kako je nemoguće zbrajati fiksne iznose šesnaest heterogenih valuta, pravila "O-3" predviđaju da se vrijednost fiksnih iznosa preostalih petnaest valuta koje čine jedinicu Posebnog prava vučenja izraze u dolaru SAD, pa da se tako dobiveni iznos komponentnih valuta zbroje, čime se dobija dolarska vrijednost obračunske jedinice Posebnih prava vučenja. Postavilo se pitanje po kojem tečaju treba izvršiti konverziju ovih valuta u dolar, s obzirom da sve one imaju "plivajući" tečaj, pa se njihovi tečajevi međusobno razlikuju, i na različitim valutarnim tržištima, i u raznim vremenskim razdobljima, a sve u ovisnosti o diferencijalnim inflacijskim stopama njihovih zemalja, te zakonu ponude i potražnje na medunarodnim valutarnim tržištima. Medunarodni monetarni fond riješio je ovu nedoumnicu tako što je u okviru pravila "O-3" odredio da će sam Fond svakog radnog dana objavljivati službenu listu tečajeva svih komponentnih valuta prema američkom dolaru, te dolara prema Posebnom pravu vučenja, i to na temelju kretanja njihovih tečajeva na deviznoj (valutarnoj) burzi u Londonu, osim za japanski jen čiji će se tečajevi utvrditi na temelju podataka s devizne burze u Tokiju. Ukoliko ne bude moguće utvrditi ove tečajeve na navedenim burzama, prema odluci Fonda, mjerodavni će biti tečajevi s devizne burze u New Yorku, odnosno Frankfurtu na Majni, a ukoliko se tečaj ne bude mogao utvrditi niti na jednoj od navedenih burzi, Fond će odrediti tečaj dotične valute na temelju njenog kretanja na tržištima prethodnog dana ili na neki drugi način.⁸ Pošto je na ovaj način ustavljena vrijednost petnaest komponentnih valuta prema dolaru SAD nije teško izračunati vrijednost fiksnih iznosa s kojima ove valute sudjeluju bilo u dolaru ili u obračunskoj jedinici Posebnog prava vučenja. Ove vrijednosti Medunarodni fond objavljuje svakog radnog dana, pa stranke koje ugovaraju obračunsku jedinicu Posebnih prava vučenja bilo kao tertium

comparationis u zaštitnim monetarnim klauzulama, bilo kao valutu ugovora, u svojim ugovorima, imaju na raspolaganju objavljene službene liste ovih vrijednosti.

Iz upravo prikazanih pravila vidljivo je da se tečajevi komponentnih valuta utvrduju na valutarnim tržištima, a ne na temelju sistema čvrstih, ali prilagodljivih, na temelju člana IV Statuta MMF-a ustanovljenih paritetnih tečajeva. Navedena pravila izraz su uvažavanja i prihvaćanja sistema plivajućih tečajeva valuta (floatinga). Provodenje u život navedenih pravila donekle je znalo i napuštanje odredaba Statuta Međunarodnog monetarnog fonda o fiksним paritetnim tečajevima valuta te zlatnoj garantiranoj vrijednosti jedinice Posebnog prava vučenja. Vrijednost obračunske jedinice SDR utvrđene na temelju šesnaest komponentnih valuta ovisit će o promjenama u tečajevima tih valuta na valutarnim tržištima. No, Posebno pravo vučenja definirano je sve do druge revizije Statuta Fonda i u konstantnoj težini zlata od 0,888671 g.čistog zlata, pa iz svega prikazanog proizlazi da će vrijednost količine zlata u kojoj je definirano Posebno pravo vučenja ovisiti o promjenama vrijednost jedinice Posebnog prava vučenja, prouzročenih kretanjima na medunarodnim valutarnim tržištima.

Primjeri problema iz sudske prakse

Prikazanim odlukama stvorena je neobična pravna situacija. S jedne strane, još uvijek je bio na snazi neizmijenjeni član IV Statuta Međunarodnog monetarnog fonda s odredbama o čvrstim i prilagodljivim paritetima valuta, te o službenoj cijeni monetariziranog zlata, dok je s druge strane uvedeno izražavanje pariteta valuta u obliku "srednjeg tečaja" izraženog kroz fluktuabilnu vrijednost Posebnog prava vučenja. Uslijed navedenog, mnogi su se sudovi našli u nedoumici u pogledu primjene pravila o preračunavanju jedinica ograničenja odgovornosti iz međunarodnih konvencija još u to doba pretežno izraženih u zlatu, u nacionalne valute (valute plaćanja). Kao primjer sudske odgovore na ove probleme interesantne su dvije presude koje ćemo ukratko prikazati.

Prva je presuda Okružnog suda u Hamburgu, u slučaju Transarctic Shipping Corporation, Inc. Monrovia, vs. Korgerwerft (Kroger Shipyard Company) od 2. srpnja 1974.⁹ Radilo se o naknadi štete za

čiju su visini bile mjerodavne odredbe Medunarodne konvencije o ograničenju odgovornosti vlasnika pomorskih brodova iz 1957. Prema toj konvenciji odgovornost je ograničena u jedinicama zlatnog Poincaré franka, pa se pojavilo pitanje koji tečaj konverzije treba primijeniti za preračunavanje zlatnog franka u marku Savezne Republike Njemačke, kao valutu plaćanja (valutu u kojoj se po lex fori šteta imala isplatiti). Navedena konvencija određuje da se šteta ima isplatiti po tečaju valute plaćanja prema zlatu koji je na snazi na dan kada je vlasnik broda osnovao fond ograničenja odgovornosti, izvršio plaćanje ili pružio odgovarajuće osiguranje prema pravu te države. Prema članu 487 stav 3 njemačkog trgovачkog zakona, sud bi bio dužan kao tečaj konverzije primijeniti paritetni tečaj njemačke marke prema članu IV Statuta Medunarodnog monetarnog fonda. Međutim, SR Njemačka je 29. lipnja 1973. prijavila MMF-u srednji tečaj svoje valute i to izražen u jedinicama Posebnog prava vučenja. Na osnovi toga, prvostepeni sud je smatrao da za osnovu izračunavanja visine odgovornosti za štetu izraženu u markama ne treba primijeniti paritetni tečaj utvrđen na osnovi čl. IV Statuta MMF-a, već srednji tečaj kako ga je prijavila vlasta SR Njemačke. Sud je uvažavajući činjenicu da su tada i jedinice Posebnih prava vučenja bile izražene u određenoj težini zlata, a s obzirom da je konvencijska odgovornost izražena u zlatu, jednostavnim preračunavanjem jedinica SDR u zlato utvrdio visinu štete u njemačkim markama u odnosu na srednji tečaj ove valute.

Povodom žalbe na ovaku presudu, drugostepeni sud je smatrao da je pravno neosnovano preračunavanje vršiti na osnovi zlata, već da nju treba vršiti na osnovi na deviznom tržištu ustanovljene vrijednosti Posebnog prava vučenja. Ovakav stav drugostepenog suda kritiziran je u literaturi, prilikom čega je posebno isticano da je drugostepeni sud izgubio iz vida činjenicu da je odredba Statuta Medunarodnog monetarnog fonda o određenoj količini zlata sadržanoj u jedinici Posebnih prava vučenja u doba donošenja presude još bila na snazi, te da ju je trebalo i primijeniti.¹⁰ Prilikom razmatranja kriterija primjenjivog za preračunavanje Poincaré zlatnog franka u nizozemske guldene iz presude Vrhovnog suda Nizozemske od 14. travnja 1972. u sporu Hornlinie vs. Societe Nationale des Petroles d Aquitaine, pojavio se nešto drugačiji problem od upravo

prikazanog.¹¹ Naime, ovdje se radilo o tužbi za naknadu štete prilikom koje su došle do primjene odredbe Bruxelleske konvencije o ograničenju odgovornosti vlasnika pomorskih brodova iz 1957. Tužitelj je zahtijevao primjenu tečaja zlata formiranog na slobodnom tržištu, a koji je mnogo viši od paritetnog tečaja određenog po Statutu MMF-a. Sud je razmatrajući ovaj zahtjev zauzeo stav da za preračunavanje Poincaré zlatnog franka u nizozemski gulden treba primijeniti paritetni tečaj na osnovi službene cijene zlata. Odluka je obrazložena mišljenjem suda da je tržišna cijena zlata spekulativnog karaktera, te da bi njezina primjena bila u suprotnosti kako s pozitivnim propisima Nizozemske, tako i s od Nizozemske ratificiranim Bruxelleskom konvencijom i Statutom Medunarodnog monetarnog fonda.

Druga revizija Statuta MMF-a

Da bi ublažio raznolikost judikature, prouzročenu navedenim nedoumnicama, te prilagodio monetarno pravne propise stanju i tendencijama u praksi medunarodnih plaćanja, Medunarodni monetarni fond krenuo je u daljnju reviziju svojih pravila o ovim pitanjima. Tako je Savjet guvernera Fonda 30. travnja 1976. prihvatio prijedlog za izmjenu člana IV Statuta MMF-a koji je stupio na snagu 1. travnja 1978. Tekst promijenjenog člana IV Statuta Fonda je sljedeći:

- "a) Zadržava se vrijednost valuta članica izražena u jedinici Posebnih prava vučenja ili u nekom drugom denominatoru (mjerilu) vrijednosti što ga je članica izabrala, osim u zlatu.
- b) članice zajednički reguliraju utvrđivanje vrijednosti svojih valuta u odnosu prema vrijednosti valuta jedna ili više članica.
- c) Svaka članica ima pravo izabrati i drugu vrstu reguliranja tečaja, po vlastitom nahodenju.
- d) Medunarodni monetarni fond može donijeti opće sporazume o reguliranju tečajeva, a da ni u kom obliku ne umanji ili ne ograniči prava i ovlaštenja članica da po svom nahodenju izaberu sistem utvrđivanja tečajeva. Među opće sporazume ubraja se i paritetni sistem.¹²"

Ova revizija znači napuštanje zlata i kao mjerila vrijednosti, i kao rezervnog monetarnog medija MMF-a. Njegovim stupanjem na snagu, članice Fonda ne smiju više paritet svoje valute utvrditi prema zlatu, niti u nacionalnim zakonima podržavati zlatni tečaj. Napuštanjem zlata kao generalnog rezervnog medija nestaje i službena cijena zlata, a time i sistem čvrstih pariteta valuta zasnovan na službenoj cijeni monetarnog zlata. Napuštanje zlata kao rezervnog medija te mjerila vrijednosti u obračunskim jedinicama znači afirmaciju posebnih prava vučenja koja preuzimaju funkcije koje je zlatu ranije imalo. Kao što je rečeno, vrijednost jedinice SDR formira se na temelju prosjeka na deviznim tržištima utvrdenih vrijednosti "košare" šesnaest komponentnih valuta. Nestajanjem zlata kao elementa definicije Posebnog prava vučenja, ovo postaje moderna i "floatingu" (plivajućim tečajevima) primjerena obračunska jedinica.

Uslijed rastućeg debalansa u međunarodnoj razmjeni roba i usluga, te zabrinjavajućeg tranda smanjivanja udjela zemalja u razvoju u svjetskoj privrednoj razmjeni, Međunarodni monetarni fond, slijedeći svoje opredjeljenje da komponentne valute Posebnog prava vučenja mogu biti samo one koje učestvuju u svjetskoj izvoznoj razmjeni s više od 1%, donosi odluku o smanjenju broja valuta u "košari" komponentnih valuta SDR sa šesnaest na samo pet najjačih svjetskih valuta. Ova je odluka stupila na snagu 1. siječnja 1981. godine. Tako danas košaru ovih valuta čine dolar SAD sa 42% udjela, zapadnonjemačka marka s 19%, te engleska funta, francuski franak i japanski jen s po 13% udjela u jednoj jedinici Posebnog prava vučenja, što odražava relativnu važnost svake od njih u svjetskoj trgovini.¹³ Sve ostale odredbe Pravila "O-3" MMF-a u pogledu određivanja vrijednosti preračunavanja jedinica Posebnog prava vučenja u nacionalne valute ostale su na snazi neizmijenjene do danas.

Izmjene u pomorskim konvencijama

Navedene tendencije i promjene u međunarodnim monetarnim odnosima koje su prouzročile i opisane promjene međunarodnog monetarnog prava, djelovale su i na promjene u reguliranju visina odgovornosti u međunarodnim pomorskim i ostalim transportnim konvencijama.

Ubrzo nakon prve revizije Statuta MMF-a i uvodenja Posebnog

prava vučenja najprije kao monetarnog rezervnog medija, a uskoro i kao nove obračunske jedinice u konvencijama, došlo je do njegovog šireg prihvaćanja u konvencije pomorskog prava. Postojeće konvencije mijenjane su protokolima u kojima je do tada primijenjena jedinica odgovornosti zamijenjena Posebnim pravom vučenja. U tom smislu protokolima izmijenjene mnoge konvencije, a među ostalima i Konvencija o ograničenju odgovornosti za pomorske tražbine, Protokolom iz 1976, Atenska konvencija o prijevozu putnika i njihove prtljage morem, Protokolom iz 1976, Konvencija o gradanskoj odgovornosti za štetu prouzročenu zagadivanjem mora naftom iz 1969, Protokolom iz 1976, te Konvencija o osnivanju Medunarodnog fonda za naknadu ovih šteta također Protokolom iz 1976. godine. Stupanjem na snagu druge revizije Statuta Medunarodnog monetarnog fonda 1978. godine i time potpunim napuštanjem zlata kao mjerila vrijednosti MMF-a, ovaj je proces bitno intenziviran. Konvencija Ujedinjenih naroda o prijevozu robe morem iz 1978. (Hamburška pravila), utvrđuje visinu odgovornosti u Posebnim pravima vučenja, što čini i Konvencija UN o multimodalnom prijevozu robe iz 1980. godine. U ovom je razdoblju također u istom smislu izmijenjena Konvencija o ograničenju odgovornosti vlasnika pomorskih brodova Protokolom iz 1979, te konačno i Konvencija o teretnici iz 1924, kako je izmijenjena Protokolom iz 1968, Protokolom iz 1979. godine. Sve navedene konvencije definiraju obračunsku jedinicu, te odreduju njen preračunavanje u nacionalne valute (valute plaćanja) u osnovi na isti način. Najprije se odreduje da se pod "obračunskom jedinicom podrazumijeva Posebno pravo vučenja kako ga je definirao Medunarodni monetarni fond", te da se iznosi iz tih konvencija preračunavaju u domaću valutu u skladu s vrijednošću te valute na dan presude ili na dan sporazumno određen od stranaka, odnosno za konvencije o zagadivanju naftom, na dan osnivanja fonda. Nadalje se odreduje da se vrijednost domaće valute države ugovornice članice Medunarodnog monetarnog fonda u Posebnim pravima vučenja izračunava metodom koju na odnosni dan primjenjuje Medunarodni monetarni fond za svoje vlastite operacije i transakcije. U vezi država koje nisu članice MMF-a, a čije pravo dozvoljava primjenu Posebnih prava vučenja, usvojeno je rješenje prvi puta primjenjeno u Montreal-

skim protokolima Konvencija o zračnom prijevozu. Tako je određeno da se vrijednost domaće valute države ugovornice koja nije članica Fonda, izračunava u jedinicama Posebnog prava vučenja na način koji odredi ta država. Za države koje nisu članice MMF-a, a čije pravo ne dozvoljava primjenu Posebnog prava vučenja, pa time i gornjeg rješenja, predviđeni su u konvencijama iznosi maksimalnih odgovornosti u zlatnim Poincaré francima, s time da se njihovo preračunavanje u domaću valutu vrši prema pravu dotočnih država. Ovako određenim preračunavanjem željelo se postići da u svim zemljama izračunati krajnji iznosi izražavaju iste stvarne vrijednosti jednake onima iz konvencija.

Prikladnost Posebnog prava vučenja kao jedinice ograničenja odgovornosti

Široko prihvatanje nove obračunske jedinice u pomorske konvencije nije išlo bez određenih otpora. Protivnici uvodenja Posebnog prava vučenja kao jedinice ograničenja odgovornosti, kao jedan od glavnih argumenata svojem stavu, iznosili su ovisnost Posebnog prava vučenja o valutama u "floatingu" (s plivajućim tečajevima), dakle po vrijednosti vrlo nestabilnom faktoru, te su mnogi predlagali ili da se kao jedinica odgovornosti prihvati zlatni franak čija bi se vrijednost utvrđivala po cijenama zlata na međunarodnim tržištima, ili da se stvore posebne obračunske jedinice za potrebe pojedinih konvencija.¹⁴

Najvažniji argument u prilog zlatnoj jedinici bio je prigovor da Posebno pravo vučenja previše ovisi o dnevnim tržišnim tečajevima valuta, i onemogućava stabilnost, te navodi stranke na "forum shopping", te manipuliranje datumima presuda.¹⁵ Međutim, ako usporedimo statistike kretanja tečajeva valuta s veličinama promjena cijene zlata na tržištima, vidjet ćemo da je cijena zlata u istom razdoblju neusporedivo više fluktuirala nego što je to slučaj s tečajevima bilo koje valute s plivajućim tečajem. Razlozi za to su očiti i višestruki. Najprije, zlato je danas roba koja se upotrebljava u većim količinama u industriji, zanatstvu i umjetnosti, te nema više karakteristike novca, kao zakonskog sredstva plaćanja. Proizvodnja i posjedovanje zlata u svjetski ekonomski relevantnim količinama ograničena je danas na nekoliko zemalja,

što znači da je ponuda zlata na svjetskom tržištu podložna manipulacijama tih zemalja, čime se može bitno utjecatina njenu cijenu na tržištima u određenom momentu. I, konačno, na ponudu i potražnju, dakle cijenu zlata, neuporedivo snažnije nego na bilo koju robu djeluju psihološki faktori. U doba političkih napetosti ili većih privrednih kriza ljudi gube povjerenje u papirni novac čija je vrijednost zakonski, dakle državno uvjetovana, i pretvaraju svoja sredstva u zlato, nastojeći zaštititi na taj način stvarnu vrijednost svoje imovine, a to prouzročuje izuzetno povećanje potražnje za zlatom i nagli rast njegove cijene na svjetskom tržištu. Ovakvi nagli skokovi i cijene zlata javljaju se razmjerno često, te onemogućavaju postizanje stabilnosti na njemu bazirane jedinice ograničenja odgovornosti, dok Posebno pravo vučenja, iako fluktuirala, ima mnogo manje raspone promjena vrijednosti u određenom vremenskom razdoblju.

Prijedlog o stvaranju posebnih obračunskih jedinica za pojedine konvencije ili grupe konvencija, po našem mišljenju vrlo je teško podržati. Razlog tome nije samo u činjenici da razne konvencije nisu uvjek prihvaćane od istih stranaka, pa je pitanje na koje bi od ovih jedinica pojedine stranke pristale, već i u činjenici da je odgovornost u pomorskom prijevozu ipak podložna i globalnom ograničenju, putem konvencija kao što je Konvencija o ograničenju odgovornosti za pomorske tražbine iz 1976., pa bi preračunanje jedinica bitno komplikiralo i poskupljivalo primjenjivost konvencija.

Argument da Posebno pravo vučenja uslijed svoje konstrukcije također ne pruža zaštitu od inflacije, tj. da se realna vrijednost ove jedinice protekom vremena uslijed deprecijacije komponentnih valuta smanjuje, ima nesumnjivu snagu. Međutim, Posebno pravo vučenja nije ni zamišljeno kao jedinica koja bi a priori bila u stanju zaštititi od globalne inflacije. Bitno je u njenoj funkciji osiguravanja da će kroz nju izražen limit odgovornosti imati jednaku realnu vrijednost u određenom trenutku, bez obzira na valutu plaćanja i trenutak konverzije. U kratkom roku ona je zbog svoje konstrukcije u stanju kompenzirati razlike u kretanjima tečajeva valuta nastalih uslijed razlike u diferencijalnim inflacionim stopama ovih valuta, te pružiti relativno stabilnu jedinicu. Ali

njena vrijednost u duljem vremenskom razdoblju prati sudbinu opanjanja realne vrijednosti (kupovne moći) u sebi sadržanih valuta. Ovaj se problem ne može rješavati izborom obračunske jedinice, pa Les Ward¹⁶ smatra da je jedan od načina da se riješi problem opanjanja vrijednosti kroz jedinicu Posebnog prava vučenja izražene odgovornosti indeksacija, tj. da se limiti odgovornosti u konvencijama povremeno prilagodavaju inflaciji putem posebnih za to formuliranih indeksnih klauzula, koje bi bile unesene u konvencije, a omogućavale bi izražavanje realnog rasta cijena (inflacije). S obzirom na do sada izložene argumente, smatramo da bez obzira na postojeće nedostatke, Posebno pravo vučenja kao obračunska jedinica omogućava postizanje prvenstvenog cilja međunarodnih konvencija u pogledu visine odgovornosti sudionika u pomorskom prijevozu, ustanovljenje čvrstog i jedinstvenog limita odgovornosti, prihvatljivog svim sudionicima pomorskog poduhvata.

Kao praktično pitanje neobično je važna i prihvatljivost ovakve jedinice i s obzirom na različitost pravnih, političkih i monetarnih sustava u svijetu. Posebno pravo vučenja, s obzirom da predstavlja službenu jedinicu Međunarodnog monetarnog fonda, te da je u širokoj upotrebi u međunarodnim monetarnim financijskim transakcijama, ispunjava uvjete za prihvatanje kao međunarodne obračunske jedinice.

Situacija u jugoslavenskom pravu

Na kraju, smatramo potrebnim ukratko razmotriti način na koji je odredena visina odgovornosti u jugoslavenskom pomorskom pravu.

Osnovni je propis koji sadrži takve odredbe Zakon o pomorskoj i unutrašnjoj plovidbi iz 1977, s kasnijim izmjenama i dopunama. Zakon je raden tako da uključuje odredbe međunarodnih konvencija koje Jugoslaviju obvezuju, ali su u njegov tekst unesene mnoge odredbe konvencija koje naša zemlja nije ratificirala.¹⁷ Visine odgovornosti iz Zakona izražene su u dinarima i u doba donošenja Zakona otprilike su izražavale vrijednosti kojima su limitirane odgovornosti u međunarodnim konvencijama te uporednom zakonodavstvu. Nakon donošenja tog zakona, dogodile su se mnoge promjene koje su dovele u pitanje oportunitet visina odgovornosti iz Zakona. Najprije, to je inflacija koja je kao vrlo važan ekonomski fenomen intenzivno prisutna u svjetskoj privredi još od davnina, a

naročito od pedesetih godina našeg stoljeća. U posljednje vrijeme ona svojom visinom razarajuće djeluje na vitalnost jugoslavenske privrede, te prouzročuje ubrzani devalvaciju dinara. U istom je periodu, a i nešto prije samog donošenja Zakona, došlo do već opisanih promjena u vrsti jedinica odgovornosti u međunarodnim konvencijama, ali i promjena u visinama tih odgovornosti. Zakon o pomorskoj i unutrašnjoj plovidbi sadrži mehanizam za uskladivanje visina u njemu određenih odgovornosti u slučaju promjena pariteta dinara. Ta je odredba sadržana u članu 1036 stav 1 točka 5 Zakona. Tim propisom se ovlašćuje Savezno izvršno vijeće da u takvom slučaju propiše nove novčane iznose ograničenja odgovornosti. Posljednja ovakva odluka donesena je 1983. godine.¹⁸ Od tada pa do danas djeluje kod nas visoka inflacija praćena već spomenutom brzom devalvacijom dinara. Ovo je ponovno navelo Savezni komitet za saobraćaj i veze da predloži SIV-u donošenje nove odluke o novčanim iznosima ograničenja brodarove odgovornosti. Tekst prijedloga ove Odluke¹⁹, a naročito njegovo obrazloženje, navodi nas na odredena razmišljanja o oportunitetu ovakvog načina određivanja i uskladivanja visina odgovornosti iz Zakona. Naime, postoje dva osnovna razloga za korekciju visina odgovornosti predviđenih u našem Zakonu. Prvi i najvažniji je devalvacija dinara u periodu od posljednje Odluke. Drugi je razlog, potreba i želja da se iznosi iz našeg Zakona usklađe s iznosima ograničenja odgovornosti iz međunarodnih konvencija i to i onih koje je Jugoslavija ratificirala, i onih koje su unesene u Zakon, a još nisu ratificirane. Upravo navedeno veliko obezvrjeđivanje dinara, dovelo je do značajnih razlika u vrijednostima propisanih ograničenja odgovornosti u svijetu i u nas, te je naglasilo potrebu njihovog uskladivanja. Ovo naročito stoga, što je prilikom konzultacija s Poslovnom zajednicom pomorskih brodara Jugoslavije u vezi s prijedlogom ove odluke, zaključeno da su viši iznosi prihvatljivi za našu pomorsku privrodu, da je uskladenost naših vrijednosti sa svjetskim bitan uvjet za prihvatljivost naših propisa za svjetsku pomorsku privrodu, te da stavlja naše brodare u odgovarajući položaj u odnosu na strane brodare. S obzirom na visoku inflaciju u nas, bojimo se da će ovakva uskladivanja biti potrebno razmjerno često provoditi, što i ako se devalvacija dinara bitno usprije, ipak znači stalno kašnjenje u uskladivanju jugoslavenskih

i svjetskih vrijednosti.

Kao jedan od načina da se izbjegne često mijenjanje odluka o visini odgovornosti, te da se osigura da Zakonom odredene visine svojom realnom vrijednošću prate kretanja tečaja dinara, a po mogućnosti visine odgovornosti u ostalim pomorskim zemljama i međunarodnim konvencijama, po našem mišljenju bilo bi i izražavanje višina odgovornosti iz Zakona u jedinicama Posebnih prava vučenja umjesto u dinarima. Jugoslavija je članica Medunarodnog monetarnog fonda i obvezuju je sve izmjene njegovog statuta. Prema tome, vrijednost dinara prema Posebnom pravu vučenja moguće je svaki dan primjenom pravila "0-3" jednostavno izračunati. Ta se vrijednost, od strane Narodne banke Jugoslavije, svakodnevno objavljuje, a sve to olakšava primjenu eventualno ovako izraženih ograničenja od strane sudova. Naravno, da bi plaćanje ovako izraženih iznosa bilo izvršeno u valuti koju određuju devizni propisi mesta plaćanja, jer je uvjetno moguće s deviznopravnog aspekta ovako odredene odgovornosti shvatiti kao "valutu ugovora", koja i kod nas ne mora biti izražena samo u dinarima.

Prihvaćanjem Posebnog prava vučenja u Zakon izbjegle bi se ogromne disproporcije u visinama odgovornosti u Jugoslaviji i svijetu koje su sada slučaj. Ove se disproporcije ničim ne mogu opravdati i ne odgovaraju intencijama zakonodavca, a isto tako otežavaju primjenu našeg prava u međunarodnom pomorstvu čime nas često stavljaju u nepovoljniji položaj prema našim inozemnim partnerima i vjerovnicima.

Kako u Jugoslaviji nema propisa koji bi onemogućavao uvodenje Posebnog prava vučenja u Zakon, smatramo da bi nakon temeljite ustavno-pravne i devizno-pravne analize, o ovoj mogućnosti bilo korisno razmisiliti.

1 O funkciji Posebnog prava vučenja kao rezervnog monetarnog medija MMF-a vidi Lj. Rosenberg: Floating i zaštitne monetarne klauzule u poslovnim transakcijama, Zagreb, 1979.

2 Decision No 3463/71/126, International Monetary Fund Annual Report 1972, str. 85; Decision No 4083/73/104, International

Monetary Fund Annual Report 1974, str. 103.

- 3 International Monetary Fund Annual Report, 1972, str. 87.
- 4 Decision No 4233-74/67 od 13.6.1974.
- 5 Košara valuta koje čine Posebno pravo vučenja sastavljena je na sljedeći način:

valuta države	postotni udio	fiksni iznos u jedinici SDR
SAD	33%	0,40
SR Njemačka	12,5%	0,38
V. Britanija	9%	0,045
Francuska	7,5%	0,44
Japan	7,5%	26
Kanada	6%	0,071
Italija	6%	47
Nizozemska	4,5%	0,14
Belgija	3,5%	1,60
Svedska	2,5%	0,13
Australija	1,5%	0,012
Danska	1,5%	0,11
Norveška	1,5%	0,099
Španjolska	1,5%	1,10
Austrija	1%	0,22
Južna Afrika	1%	0,0082

- 6 Ova je odluka prihvaćena 13. lipnja 1974, a stupila je na snagu 1. srpnja 1974. godine
- 7 P.P. Heller: The Value of the Gold Franc-A Different Point of View; Journal of Maritime Law and Commerce, vol. 6, Noi, 1974, str. 103
- 8 Decision on method of determining and collecting exchange rates for the purposes of rule 0-3, Decision No 4234-/74/67/S, June 13. 1974.
- 9 Prikazano prema Lj. Rosenberg: Floating i zaštitne monetarne klauzule u poslovnim transakcijama, Zagreb, 1979, str. 15; presuda objavljena u European Transport Law, Bruxelles, vol 9, 1974, str. 781.
- 10 Lj. Rosenberg: Floating i zaštitne monetarne klauzule u poslovnim transakcijama, Zagreb, 1979, str. 17.

- 11 Nederlandse Jurisprudentie, Amsterdam, 1972, No 269, str. 728.
- 12 Statute of the International Monetary Fund, Washington DC 1980.
- 13 Les Ward: The SDR in transport liability conventions: Some clarifications; Journal of Maritime Law and Commerce, Vol 13, No 1, October, 1981, str. 3.
- 14 A. Tobolewski: The Special Drawing Right in Liability Conventions An acceptable solution ; 2LMCLQ, 1979, str. 169; L.Ward The SDR in Transport Liability Conventions. Some Clarification, Vol. 13, No 1, 1981, str. 11.
- 15 Les Ward: The SDR in transport liability conventions: Some clarifications; Journal of Maritime Law and Commerce, Vol 13, No 1, October, 1981, str. 9.
- 16 ibid. str. 18.
- 17 Ovome vidi: V. Filipović, uvodni članak Zakona o pomorskoj i unutrašnjoj plovidbi, Narodne novine, Zagreb, 1981,
- 18 Odluka o novčanim iznosima ograničenja brodarove odgovornosti, Sl. list SFRJ, br. 10/83
- 19 Prijedlog odluke o novčanim iznosima ograničenja brodarove odgovornosti, Beograd, prosinac 1985.

SUMMARY

EVOLUTION OF THE UNIT OF ACCOUNT OF SPECIAL DRAWING RIGHT, AND ITS ROLE IN LIMITATION OF LIABILITY OF SHIOPWNER

After a short introducing the author presents the way in which limited liability in international maritime conventions was expressed, according to the gold standard of the international monetary system of Bretton Woods. The first changes of this monetary system are then described, together with the influence they had on the way limited liability was expressed in international maritime conventions. Special emphasis is given to the influence that the emergence of "Special Drawing Right" and "Central Rate" had on these. Some examples of judicial inconsistancies and problems

these caused are also given. The important changes brought about by the second amendment of the Statute of the International Monetary Fund are presented, together with an affirmation of Special Drawing Right (SDR) as a unit of account. Through a detailed discussion, the advantages of SDR as a way to express limited liability in maritime conventions is pointed out. At the end, the author shows the inadequate way in which liability limits are expressed in Yugoslav law, and suggests that incorporation of Special Drawing Right in Yugoslav Maritime and Inland Navigation Act could be the way to have Yugoslav limits of liability corresponding to those in comparative law and international conventions.